

МЕТА КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

PURPOSE OF KINOLOGICAL PROVISION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN UKRAINE

Селюков В.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування
факультету № 3

Харківський національний університет внутрішніх справ

Кінологічне забезпечення – особлива складова частина правоохоронної діяльності. Його зміст можна розглядати у двох аспектах: внутрішньому та зовнішньому. Складність визначення поняття кінологічного забезпечення полягає в тому, що залежно від аспекту, у якому воно розуміється, змінюється мета такого забезпечення.

У статті визначено, що безпосередньою метою кінологічного забезпечення, залежно від аспекту трактування його змісту, є сприяння реалізації власних повноважень іншими суб'єктами правоохоронної діяльності і так би мовити організаційна мета – створення умов для належного функціонування системи самих кінологічних підрозділів. Крім того, зазначено, що мета правоохоронної діяльності – підтримання режиму правопорядку, законності та надання реальних можливостей людям для реалізації їхніх прав (правоохоронна діяльність розуміється в дуже широкому сенсі), є стратегічною метою для кінологічного забезпечення.

Визначено, що мета кінологічного забезпечення є комплексним декларативним поняттям, досягнення якої, хоча і є бажаним, але фактично неможливе через занадто ідеалізоване її формулювання. Інакше кажучи, не може у світі бути такої ситуації, коли діяльність великої кількості суб'єктів із різним статусом приведе до досягнення бажаного результату і втратить свою значущість.

Аналіз нормативних документів, що регламентує діяльність кінологічних підрозділів різних суб'єктів або взагалі всіх підрозділів окремого суб'єкта (Служба безпеки України, наприклад), дозволив виробити дві групи завдань кінологічного забезпечення: універсальні та специфічні. Першу групу складають: кадрове забезпечення кінологічних підрозділів; здійснення ветеринарного та санітарно-гігієнічного забезпечення; охорона прав і свобод людей, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань; гарантування публічної безпеки та порядку; підтримання належного генофонду порід собак. До другої групи безпосередньо віднесені завдання, що здебільшого покладються на органи та служби, структурним елементом яких є той або інший підрозділ.

Ключові слова: мета кінологічного забезпечення, кінологічне забезпечення, кінологічна діяльність, кінологічна служба, службові собаки.

Kennel support is a particular component of law enforcement. Its content can be considered in two aspects: internal and external. The complexity of defining the concept of canine provision is that, depending on the aspect in which it is understood, the purpose of such provision changes.

The article determines that the immediate purpose of dog support, depending on the aspect of its interpretation, is to facilitate the exercise of its powers by other law enforcement agencies, and so to speak the organizational goal – to create the conditions for the proper functioning of the system of the dog departments themselves. In addition, the purpose of law enforcement – to maintain the regime of law, order and provide real opportunities for people to exercise their rights (law enforcement is understood in a very broad sense), is a strategic goal for dog support.

It has been determined that the aim of canine provision is a complex declarative concept, the achievement of which, although desirable, is actually impossible because of its over-idealized formulation. In other words, there can be no situation in the world where the activities of a large number of subjects with different status will lead to the desired result and lose their significance.

The analysis of normative documents regulating the activities of the canine units of different entities, or in general all the units of an individual entity (Security Service of Ukraine, for example), allowed to develop two groups of cynological support tasks: universal and specific. The first group consists of: staffing of canine units; implementation of veterinary and sanitary-hygienic provision; protection of human rights and freedoms, interests of society and the state against unlawful encroachments; ensuring public safety and order; maintaining a proper gene pool of dog breeds. The second group is directly assigned to the tasks, which are mostly assigned to bodies and services, the structural element of which is a unit.

Key words: purpose of dog support, dog training, K9 service, K9 dogs.

Повертаючись до актуальності дослідження кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні, доречним буде зазначити, що на теоретичному рівні аналіз змісту такої діяльності є досить складним, багатошаровим та заплутаним завданням. Водночас для більш повного розуміння того чи іншого виду діяльності різноманітних структур та інституцій варто більш пильно дослідити її складові елементи. І одним із таких елементів є мета діяльності.

Чому саме мета діяльності потребує першочергового аналізу? Саме вона є підґрунтям появи або створення діяльності, бідь-що виникає для чогось. Інколи мету можна розглядати як напрям розвитку та «руху» певної діяльності, адже в таких випадках стовідстокове досягнення мети приводить до того, що діяльність втрачає свою актуальність або необхідність. Так і в нашому випадку більш доречно розглядати мету як ідеологічну складову частину діяльності, досягнення якої є бажаним, але, на жаль, неможливим. А ось саме максимальне наближення до неї є реальним. Давайте більш детально розглянемо саме мету (ціль) кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні.

Правоохоронна діяльність, будь це діяльність державних або ж недержавних органів, має певну мету, зміст якої

досить детально описаний у попередньому розділі. Узагальнюючи, можна говорити, що головною метою правоохоронної діяльності є підтримання режиму правопорядку, законності та надання реальних можливостей людям для реалізації їхніх прав. Водночас, якщо будь-який напрям діяльності щодо забезпечення правоохоронної діяльності безпосередньо спрямований на створення належних умов для її здійснення, то і мету того напрямку можна визначати як тотожну меті правоохоронної діяльності.

Звідси спадає на думку, що мета правоохоронної діяльності є найвіддаленішою або, інакше кажучи, стратегічною метою для кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності. Адже саме для нормальної реалізації правоохоронної діяльності і здійснюється її кінологічне забезпечення. Отже, стратегічною метою для кінологічної діяльності є забезпечення належного рівня правопорядку, підтримання законності та забезпечення існування реальних можливостей реалізації людьми їхніх суб'єктивних прав та інтересів.

Інколи вважають, що мета тотожна з поняттям «результат», адже саме досягнення останнього є підтвердженням руху у правильному напрямі. Хочеться не погодитись із даним твердженням. Результат завжди передбачає чітку кількісну об'ємну величину, яку можна зіставити

з таким же результатом за попередній або інший проміжок часу. Мету в даному разі, так би мовити, неможливо «помацати».

Говорячи про стратегічну мету кінологічного забезпечення, варто наголосити, що існують і низка інших цілей, які наближають до досягнення стратегічної. Отже, безпосередньою метою кінологічного забезпечення, залежно від аспекту трактування його змісту, є сприяння реалізації власних повноважень іншими суб'єктами правоохоронної діяльності і, так би мовити, організаційна мета – створення умов для належного функціонування системи самих кінологічних підрозділів. Із цього виходить, що саме ціль, або мета, є визначальним у трактуванні теоретичних понять, що використовуються в дослідженні.

Наступним вважається за доцільне визначити специфічні цілі для різних суб'єктів кінологічного забезпечення. Саме суб'єктний склад має велике значення в досягненні загальної мети, а через те, що їхні повноваження і цілі, які визначають напрям їхньої діяльності, є також різноманітними, і цілі кінологічного забезпечення в кожній структурі є різними. Отже, давайте більш детально розглянемо цілі кінологічного забезпечення залежно від суб'єктів безпосереднього його здійснення.

До таких суб'єктів варто віднести насамперед: підрозділи Національної поліції, Збройних сил, Зовнішньої розвідки, Національної гвардії, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби, Державної фіскальної служби, Державної кримінально-виконавчої служби, Служби безпеки України, а також менш численні підрозділи у складі інших органів і організацій.

Так, відповідно до Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України [7], діяльність кінологічних підрозділів спрямована на протидію злочинності, гарантування публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, дотримання правил утримання, придбання, ветеринарного забезпечення та списання службових собак, а також організацію діяльності навчальних закладів поліції (з питань службової кінології), у яких здійснюють підготовку кінологів. Отже, варто наголосити, що мета діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції визначена в нормативно-правовому акті з урахуванням зовнішнього та внутрішнього аспектів.

Кінологічне забезпечення діяльності підрозділів Міністерства оборони має на меті, якщо вести мову саме про зовнішній аспект, оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [13].

Діяльність кінологічних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України безпосередньо відповідає меті самого органу, а саме: здійснення розвідувальної діяльності в політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах [15]. Точніше кажучи, метою є досягнення відповідних результатів під час реалізації вищевказаної діяльності.

Метою службової кінології, отже, і кінологічного забезпечення діяльності Національної гвардії України, є виконання функцій військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України з охорони громадського порядку, забезпечення захисту й охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян, охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, зокрема під час їх екстрадиції, а також забезпечення охорони осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань у судах за допомогою службових собак і організації кінологічного забезпечення службовою діяльністю Національної гвардії України [9]. Як бачимо, нормативне визначення мети діяльності кіно-

логічних служб поліції та Національної гвардії за своєю структурою є досить схожим, про що свідчить урахування двоєдиної спрямованості кінологічного забезпечення: на внутрішні та зовнішні потреби. Це можна пояснити тим, що ці два суб'єкти входять до складу Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України, що і приводить до запозичення структури нормативно-правових актів схожої спрямованості.

Водночас, якщо звернутися до Положення про Кінологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій [12], то видно, що нормативно в ньому визначено лише завдання кінологічної діяльності. Однак, якщо звернутися до Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій [10], то його аналіз дозволяє дійти висновку, що кінологічне забезпечення діяльності даної служби, окрім аналогічного з Національною поліцією та Національною гвардією України її внутрішньоорганізаційного аспекту, передбачає застосування службових собак із метою більш ефективного та швидкої ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та під час інших рятувальних робіт.

Кінологічне забезпечення діяльності Державної прикордонної служби відповідно до Інструкції з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України [8] має на меті передусім питання, пов'язані з підготовкою інспекторів-кінологів, а вже у другу чергу – належний рівень охорони державного кордону та прикордонного контролю. Як бачимо, у даному випадку метою кінологічного забезпечення визначено саме кадрове питання внутрішнього аспекту. Звідси виходить, що органи та підрозділи Державної прикордонної служби особливу увагу приділяють саме підготовці кінологів, адже від них насамперед залежить ефективність діяльності самої кінологічної служби.

На відміну від Державної прикордонної служби, в органах фіскальної служби метою їх діяльності визначено створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, гарантування безпеки суспільства, захист митних інтересів України [4]. Так, мета досягається завдяки реалізації основних завдань, серед яких визначено здійснення кінологічного забезпечення. Метою діяльності кінологічних підрозділів, отже, і самого кінологічного забезпечення діяльності Державної фіскальної служби, є забезпечення нормального, дієвого й ефективного функціонування її органів шляхом використання кінологічних команд. Варто зазначити, що, на відміну від тієї ж Державної прикордонної служби, у фіскальній, відповідно до Положення про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України [11], більше уваги приділено саме підготовці кінологічної команди, а не окремого кінолога. Саме стосовно команди (кінолога та закріпленого за ним собаки) реалізується низка завдань і регламентовано певні процедурні механізми щодо їх створення, забезпечення, підготовки та використання.

Державна кримінально-виконавча служба є досить специфічним органом, діяльність усіх служб якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Тобто серед різноманіття напрямів діяльності даної служби, одним із них є забезпечення функціонування установ виконання покарань. Ідеться саме про забезпечення режимності об'єкта, а також безпеки осіб, які відбувають покарання, і підтримання правопорядку на території установ виконання покарань. Варто зауважити, що діяльність працівників кінологічних підрозділів Державної кримінально-виконавчої служби щодо порядку та випадків застосування службових собак визначається Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України [6]. Цікавим є той факт, що діяльність окремої служби, яка прямо підпорядкована Кабінету Міністрів України, визначається нормативними документами,

що поширюються на інші органи. Отже, метою кінологічного забезпечення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби є підтримання режимності об'єктів виконання покарань, правил внутрішнього розпорядку в місцях позбавлення волі, уникнення випадків незаконного проникнення/залишення території вказаних місць і виявлення речей, які заборонені для обігу на території цих установ.

Якщо вести мову про кінологічне забезпечення діяльності Служби безпеки України, то дехто може стверджувати, що в її структурі взагалі відсутні кінологічні підрозділи, але варто підкреслити, що діяльність Служби безпеки України (далі – СБУ) має певний режим таємності і, на жаль, у рамках нашого дослідження не уявляється можливим дослідити всі аспекти діяльності вказаних підрозділів, але в загальних рисах можна визначити таке. Головною метою діяльності СБУ є гарантування державної безпеки України. Знаючи про те, що кінологічні підрозділи функціонують у системі органів спеціального призначення, так званих підрозділах «Дельта», варто наголосити, що кінологічне забезпечення діяльності окремих органів та підрозділів Служби безпеки України полягає у використанні собак під час оперативно-службових завдань із підтримання державної безпеки, протидії тероризму та злочинів проти безпеки людства, захисту державного суверенітету та конституційного ладу, територіальної цілісності й ін.[14]

Як зазначалося в попередніх підрозділах, суб'єктами правоохоронної діяльності варто розглядати не тільки державні органи влади та служби, до них належать і об'єднання громадян. Одним із таких об'єднань, яке спеціалізується саме на кінологічній діяльності, є Кінологічна спілка України (далі – КСУ). Відповідно до її Статуту [18], метою діяльності даної організації визначено сприяння збереженню та покращенню генофонду чистопородних собак як національного здобутку, шляхом їх племінного розведення на науковій основі, спираючись на досвід Міжнародної кінологічної федерації та вітчизняного собаководства. Може здатися, що такий вид діяльності не стосується правоохоронної діяльності, але даний напрям роботи варто розглядати як надання можливості населенню реалізовувати свої права у сфері охорони тварин. Крім того, діяльність КСУ сприяє зміцненню генофонду собак, завдяки чому відбувається «підсилення кадрового потенціалу службових собак». Тобто діяльність КСУ більш спрямована на внутрішній аспект кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

На нашу думку, метою кінологічного забезпечення варто вважати стан упорядкованості суспільних відносин у сфері використання собак як у службовій, так і в повсякденній діяльності, який, у свою чергу, забезпечує два напрями: підтримання належних умов існування собаки й ефективне використання всіх його здібностей на користь суспільства та держави.

Якщо ж повернутися до теоретичного підґрунтя мети та завдань кінологічного забезпечення, варто звернути увагу на етимологію поняття «мета». «У словниках та енциклопедичних довідниках слово «мета» тлумачиться як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [1, с. 520; 17]. У філософському розумінні мета є передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовано дії, мета повинна відповідати об'єктивним законам, реальним можливостям навколишнього світу та самого суб'єкта [19, с. 512]» [2, с. 31]. Можна говорити, що метою кінологічного забезпечення є здійснення згурпування певних дій суб'єктів у певну цілісну систему або послідовність, яка спрямовує їх у напрямі досягнення певного результату.

Поряд із метою, або ціллю, як уже стає зрозумілим, існує певна діяльність щодо досягнення мети кінологічного забезпечення. Така діяльність виражається

у здійсненні певної низки дій, які розкриваються у формі завдань кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності. Варто наголосити, що мета, або ціль, має більш декларативний, стратегічний характер, на відміну від завдань, ефективність реалізації яких можна відчутти, а результати – поррахувати.

Якщо розглядати окремо завдання кожного окремого суб'єкта, то їх перелік може бути нескінченним, адже різні структури мають певні особливості своєї діяльності. Тому пропонуємо розглядати всі завдання залежно від їхньої спрямованості, тобто згрупувати завдання різних служб та інституцій в окремі групи за критерієм схожості дій. Крім того, пропонуємо розділити всі завдання на універсальні (ті, що стосуються діяльності всіх без винятку суб'єктів) та специфічні (які стосуються діяльності одного або декількох суб'єктів).

До універсальних завдань кінологічного забезпечення варто віднести такі:

1) створення та підтримання в належному функціональному стані системи органів і механізмів, що забезпечуватимуть якісну підготовку, перепідготовку та підвищення рівня майстерності кінологів, тобто кадрове забезпечення. Така діяльність характерна для всіх без винятку суб'єктів, адже саме від професіоналізму кінологів залежить результативність діяльності зі службовими собаками, а це, у свою чергу, усе більше сприяє досягненню поставлених цілей. Кадрове забезпечення є створенням можливості для держави, а в нашому випадку і суспільства, виконувати покладені на них правоохоронні функції, що проявляється в цілій низці додаткових завдань [3, с. 28];

2) здійснення ветеринарного та санітарно-гігієнічного забезпечення діяльності органів, підрозділів і служб, діяльність яких безпосередньо пов'язана з використанням собак. Створення належних умов для життя собак є одним із головних завдань служби або організації, що здійснює кінологічне забезпечення. Здоровий собака завжди краще працює, ефективніше здійснює свою роботу та зменшує ризики захворювань людини. Сприятливі умови утримання, належне годування та догляд за собаками є обов'язками кожного кінолога;

3) охорона прав і свобод людей, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, що в тій чи іншій формі, прямо чи опосередковано проявляється в діяльності будь-якої інституції громадянського суспільства або держави. Дане завдання є досить абстрактним і реалізується через цілу низку, комплексну систему функцій окремих органів, що спрямовані на зменшення кількості фактів порушення прав і свобод громадян, сприяння реалізації цих прав, а також створення реальних механізмів їх захисту в разі порушень;

4) гарантування публічної безпеки та порядку. Публічну безпеку варто розглядати як «стан захищеності нормами адміністративного права суспільних відносин, які виступають значною соціальною цінністю та спрямовані на створення умов для максимально повного дотримання прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів суспільства і держави, захисту їх від негативного впливу чинників, що виникають у результаті явищ природного, техногенного, біологічного характеру, недопущення та припинення протиправних посягань, мінімізації негативних наслідків» [5, с. 6]. Публічний порядок, на думку С. Шахова, є врегульованою правовими й іншими соціальними нормами системою суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їхнього життя і здоров'я, повагу до честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі [16]. Отже, якщо казати безпосередньо про органи, які виконують правоохоронні функції, то в їхній діяльності така форма реалізації власних повноважень не є винятком. Але якщо говорити про інші органи, то стає незрозумілим, яким же чином вони виконують завдання із гарантування публічної безпеки

та порядку. Варто підкреслити, що така діяльність є специфічною, але чимало ситуацій, коли особа, яка не причетна до службової кінології, надає допомогу разом із собакою. Це і можна вважати своєрідним внеском у підтримання публічної безпеки та порядку;

5) підтримання належного генофонду порід собак. Ще в середині XIX ст., як зазначалося в першому підрозділі, було створено Міжнародну кінологічну федерацію, головною метою якої досі є встановлення порядку і правил розведення собак, чітка класифікація порід собак, а також контроль за процесом племінної роботи. Ця організація має представництва в майже кожній країні, зокрема в Україні, а тому всі без винятку кінологічні структури в державі дотримуються певних принципів племінної роботи із собаками, тобто порядок їх спарювання та пра-вила розведення.

Отже, вище перелічені загальні, універсальні завдання кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні і у світі також (вони не залежать від території та розкривають саму ідею кінологічного забезпечення). Далі пропонуємо перейти до наведення специфічних завдань, адже в подальшому в дослідженні кожне з них буде більш детально окреслено з урахуванням суб'єктного складу їх реалізації, а також форм і методів, завдяки яким така реалізація стає можливою. Так, до специфічних завдань кінологічного забезпечення належать:

- 1) боротьба зі злочинністю;
- 2) ефективне використання службових собак під час підтримання правопорядку в місцях перетину державного кордону, а також протидія незаконному переміщенню

через державний кордон наркотичних засобів, вибухових речовин, зброї, тютюнових виробів;

3) рятувальна діяльність, а також надання допомоги за надзвичайних ситуацій;

4) забезпечення функціонування установ, порушення діяльності яких може призвести до дестабілізуючого або більш негативного впливу на суспільство. Саме для цього завдання характерна караульна, або сторожова, служба собак;

5) забезпечення здійснення розвідувальної діяльності;

6) знищення або дестабілізація живої сили та техніки супротивника під час збройних конфліктів, зокрема протимінна діяльність;

7) забезпечення захисту та надання силової підтримки працівникам силових відомств;

8) розвиток спортивного собаководства;

9) надання послуг людям з особливими потребами, тобто особам, яким собаки надають допомогу під час лікування або в повсякденному житті (собаки-поводирі).

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що мета кінологічного забезпечення є комплексним декларативним поняттям, досягнення якої, хоча і є бажаним, але фактично неможливе через занадто ідеалізоване її формулювання. Інакше кажучи, не може у світі бути такої ситуації, коли діяльність великої кількості суб'єктів із різним статусом приведе до досягнення бажаного результату і втрапить свою значущість. Крім того, перелік завдань, які покладаються на орган, служби, підрозділи й організації, не є вичерпним, і суспільно-політичні зміни, науково-технічний прогрес, розвиток правових або інших відносин сприятимуть виникненню нових, актуальних для свого часу завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2002. 1440 с.
2. Вітвіцький С. Мета та завдання контрольної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Т. 4. С. 30–34.
3. Кагановська Т. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. 330 с.
4. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n4148>.
5. Панова О. Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 40 с.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.
7. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 1 листопада 2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16>.
8. Про затвердження Інструкції з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 26 березня 2018 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-18>.
9. Про затвердження Інструкції з організації службової кінології в Національній гвардії України : наказ МВС України від 5 серпня 2014 р. № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1213-14>.
10. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>.
11. Про затвердження Положення про кінологічне забезпечення в Державній фіскальній службі України : наказ Мінфіну України від 15 грудня 2015 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1664-15>.
12. Про затвердження Положення про Кінологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 15 липня 2016 р. № 675. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-16>.
13. Про збройні сили України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
14. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
15. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 грудня 2005 р. № 3160–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15>.
16. Про публічний порядок : проект закону України від 19 листопада 2018 р. № 9300, винесений народним депутатом Шаховим С. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH76C00A?an=3>.
17. Словник української мови : у 10-ти т. Київ : Наукова думка. Т 4 : Г – Ж. 840 с.
18. Статут Всеукраїнської громадської організації «Кінологічна спілка України». URL: http://uku.com.ua/oficial_inform/ustav.html.
19. Философский словарь / под ред. И. Фролова. Москва : Политиздат, 1991. 560 с.